

др Јасминка Хасанбеџовић,
асистент Правног факултета у Београду

О ПРАВНОМ СИЛОГИЗМУ

Како се ваљаност форме односи на исправност садржине закључка? Да ли су премисе правног силогизма истините? Да ли су оне нужне? У чему се састоји вредност силогистичке форме закључивања? Шта је дијалектички силогизам и какав је његов однос према проблемском и системском мишљењу? То су основна питања на која се одговара у овом тексту.

Кључне речи: *Правни силогизам — Формална логика — Дијалектички силогизам.*

Вредност силогизма у формалној логици састоји се у томе што њена правила обезбеђују ваљаност ове врсте закључака (1). Ваљаност се односи само на облик, форму закључака, али не и на њихову садржину. Право се, међутим, не задовољава само ваљаном формом, јер закључак у праву треба да буде и ваљан по форми и исправан по садржини — с обзиром на вредности које право штити. Као практичка делатност, право није само себи циљ, већ средство које треба да оствари одређене друштвене вредности, а које уз то има и самосталну вредност. Но, може ли ваљан логички облик да буде гаранција исправне садржине? Може, под одређеним условима: ако ваљаност садржински прати истинитост, или ако су премисе нужне, па ваљаност закључивања обезбеђује то исто својство и закључку.

Прва ситуација подразумева да се полази од истинитих премиса, и у њој ваљана форма закључивања нужно води истом својству — истинитости — закључака. Дакле, у тој ситуацији ваљана форма закључивања гарантује истинитост закључка (2). Наравно, истинит се закључак може добити и из неистинитих премиса и/или неваљаним закључивањем, али не нужно, већ случајно (3). Зато је

(1) Gajo Petrović, *Logika*, „Školska knjiga”, Zagreb, 1972, стр. 74–75, а шире стр. 8–14.

(2) Chaim Perelman, *Logique juridique — Nouvelle rhétorique*, deuxième édition, Paris, Dalloz, 1976, стр. 1–2.

за истину формална логика са својим учењем о ваљаним облицима мисли изузетно значајна. Али, не и за право. Јер, нити су премисе правног силогизма истините, нити је прва брига у праву да закључак буде истинит. Премисе правног силогизма нису истините зато што се као истинито може, евентуално, утврђивати једино како норма гласи, али не и шта она значи, док се у погледу мале премисе само донекле може утврдити истинитост постојања чињеница, али не и истинитост њиховог правног значаја, њихове квалификације. Па ако се не може говорити о истинитости премиса правног силогизма, онда је то немогуће и у односу на његов закључак. Заиста, прва брига у праву не може бити да закључак буде истинит, већ је прва брига да он буде законит, праведан итд. Зато изгледа неоправдано истицати као идеал ситуацију, без обзира на то што се наглашава да се она ретко налази у пракси, у којој је примена права чисто механички поступак, у којој се стварно ништа не додаје постојећој општој норми, у којој је цела садржина појединачне норме унапред дата у општој и само се механички извлачи по неумитним логичким законима. Тако схваћен идеал могао би да остварује и неки аутомат, што се и покушава у кибернетици (4). Овакво схватање оставља утисак да се правни проблеми могу решити логички, односно да се правно расуђивање може подврћи правилима формалне логике и утисак да је то идеал коме треба тежити. А када се пак говори о стварној правној пракси, признајући примени права стваралачки карактер, унутар овог схватања се наглашава да су слобода и домашај тог стваралаштва, наравно, ограничени, но, не објашњава се чиме (5). Отуда и став да „*правни силогизам, као строга логички поступак обезбеђује тачну примену норми. Наравно, услов за то је да су прејходно исправно решена одговарајућа правна и чињенична питања. Зато је чудно и неприхватљиво мишљење да он не обезбеђује тачно решење зато што се услед нејасности појмова, не зна да ли односне чињенице садају под дају норму или, обрнуто, да ли се норма примењује на утврђене чињенице* (6). У оваквим случајевима, наравно, није крив силогизам него нејачно решена прејходна правна и чињенична питања” (7). При свему томе се не само не истиче (8) начелна немогућност формалнологичке одређености, извесности решења тих за силогизам одлучујућих питања него се, напо-

(3) *Ibid.*

(4) В. Радомир Д. Луквић, *Методологија права*, Београд, „Научна књига”, 1971, стр. 222.

(5) *Ibid.*

(6) V. Bodenheimer, *Jurisprudence* — Нав. Радомир Д. Луквић, *loc. cit.* стр. 333-8.

(7) В. Радомир Д. Луквић: *op. cit.*, стр. 233-234.

(8) *Op. cit.*, стр. 223-233.

тив, неистицањем спорних или тешко решивих питања, оставља утисак да се она са извесношћу могу решити.

Ако већ нису и не могу бити истините, могу ли премисе правног силогизма бити нужне на други начин (нпр. тако прецизно, јединствено, једнозначно одређене да не остављају логичку могућност другачијег одређења), чиме би се ваљаним формалноло- гичким закључивањем обезбедило исто својство закључку? Одго- вор на ово питање, и историјски и логички посматрано, мора бити негативан. Историјски, јер на то указује и историја правне праксе и њен савремени упоредноправни преглед, и то и у оним системима које други и/или који сами себе сматрају најразвијенијим. Логички, зато што обе премисе садрже значајне вредносне компоненте — условљене тумачењем односно квалификацијом — које онемо- гућавају њихову логички јединствену, једнозначну одређеност од- носно нужност.

Ово признају и прихватају чак и аутори који полазе од става да правно расуђивање има силогистички облик (9) и да је, сходно владајућем схватању, правосудна функција само декларисање пра- ва, које субјективна права односно обавезе доводи само до евиден- ције а не до егзистенције (10). Но, ни ти аутори не поричу сваки стваралачки карактер правосудној делатности, већ га, између ост- талог, виде управо у процесу утврђивања чињеничног стања и у процесу тумачења правног, прецизније, законског правила (11). Одатле би могло произлазити да би закон могао бити чинилац који би — по правилу бар — обезбеђивао логичку нужност премиса и да би законитост, као формална вредност, могла унети извесност у односе међу свим осталим правним вредностима и тиме обезбе- дила бар правну сигурност. Па ипак, да ни према поменутом схва- тању није тако, види се из излагања начела законитости, односно слободе суда у односу на закон, и то како слободе у односу на чињенично питање, тако и у односу на право. Ограничења те слободе нису правна, већ их чине: животно искуство, логика, уо- бичајена схватања, а пре свега владајућа идеологија у друштву. С друге стране, констатује се тенденција повећања слободе суда и закључује се да начело законитости не значи никад потпуну веза- ност суда, већ то да поред поменутих ограничења, гаранције против злоупотребе те слободе леже, поред осталог, у дужности суда да у пресуди образложи своју чињеничну и правну оцену (12). Овај став,

(9) В. нпр. Боривоје Познић, *Грађанско процесно право*, Београд, „Савремена администрација”, 1978, стр. 47.

(10) *Op. cit.*, стр. 46.

(11) *Op. cit.*, стр. 46-47.

(12) *Op. cit.*, стр. 53-54.

дакле, иако полази од силогизма, изричито казује да премисе правног силогизма нису и не могу бити нужно, једнозначно одређене.

Пошто се премисе правног силогизма не могу формалноло­гички релевантно утемељити ни као истините ни као нужне, онда се вредност правног силогизма као форме правног расуђивања, изгледа, озбиљно доводи у питање. Па ипак, тај закључак ваља још проверити. Можда силогизам као облик расуђивања има сам по себи неку вредност, независно од својства премиса које га чине, које се налазе у његовој основи? Но, пре тога (и у вези с тим) треба нагласити да то што се нужност премиса не може формал­ноло­гички утемељити никако не значи да су оне нужно арбит­рар­не. Оне су само потенцијално, виртуелно арбит­рар­не, али, да ли ће такве бити и стварно, актуелно, у пракси, то, истина, не зависи од правила формалне логике, нити она ту могу да помогну, већ то зависи од принципа на којима је организована сама та пракса, пре свега судска пракса, која може допринети да се у начелно, формал­но­ло­гички арбит­рар­но правно расуђивање унесе бар стабилност, извесност, правна сигурност, а, наравно, и друге правне вредности, под одређеним условима о којима се овде неће расправљати.

Остало је, дакле, питање вредности силогизма као форме расуђивања. Чини се да се може заступати став да изван логике, ако се она схвати само као дисциплина о облицима ваљане тј. по форми исправне мисли, силогизам, као ни било који други облик расуђивања, нема вредности по себи. Уосталом, ни тако схваћена логика није сама себи циљ. Проучавајући ваљане форме мисли, она осветљава ту њихову страну да би омогућила примену својих саз­нања у пракси. А пракса се не интересује само за облик (ваљан или неваљан) мисли, већ и за њихову садржину (истинитост — нпр. у науци, или праведност итд.). Према томе, да би силогизам имао вредност у некој области ван логике, мора се претходно признати (придати) нека вредност премисама, коју ће силогизам својом фор­мал­ном вредношћу (ваљаношћу) препети на закључак. У праву то значи да је горња премиса, као норма, добро изабрана, важећа и добро протумачена, а да су чињенице, које чине дољу, добро оце­њене као (не)релевантне, добро утврђене (најчешће доказане) као постојеће и добро квалификоване у конкретном случају. Било које оспоравање, истицање недостатка у неком од ових елемената, води недостатку у закључку.

Но, и када се не доводи у питање вредност премиса, у фило­зо­фији и логици се поцескад оспорава вредност силогизма, и то најчешће у два правца: било његова доказна, било његова сазнајна вредност. Оспоравање доказне вредности силогизма овде није то­лико значајно, зато што се под доказом подразумева логички по-

ступак чија је сврха да покаже (утврди, заснује) истинитост неког суда (13). Треба само рећи да, заиста, није довољно да теза коју треба доказати произлази из ваљаног силогизма као закључак, већ и да премисе морају бити истините (14), а њихова истинитост није никада резултат само неких других, претходних закључивања него се утврђује и проверава ванлогичким средствима. Овде је значајнији приговор који се ставља сазнајној вредности силогизма (15). Наиме, не оспоравајући логичку ваљаност силогизма и не поричући да у силогизму закључак нужно следи из премиса, неки филозофи негирају његову сазнајну вредност, истичући да тај закључак не доноси ништа ново, већ само понавља нешто што је већ речено у премисама (16). Заиста, закључак јесте садржан већ у премисама — иначе и не би могао бити формалнологички ваљан — али не у свакој засебно узетој, него тек у обе премисе узете заједно, те у том — и само у том — смислу он пружа сазнање које не пружа ниједна премиса сама за себе. У истом смислу он јесте ново сазнање. Ради се, дакле, о различитом схватању критеријума шта је ново сазнање, који је код оних који оспоравају сазнајну вредност силогизма много строжи (17). Изгледа да се та мала новина, само непосредно, изричито изражена закључком, а посредно већ садржана у неспорним премисама из којих је ваљаним закључивањем изведена, ипак боље изражава када се каже да је функција силогизма експликативна, него када се говори о новини (макар и малој). Наиме, експликативном функцијом силогизма се пре прецизирају место и односи међу појавама које се изражавају премисама и закључком, него што се они њиме — тј. силогизмом — сазнају. За само право, ово је питање, дакле, значајно за правну подуку и правно списатељство, али не и за примену права.

Ако се, имајући у виду све раније речено, ипак инсистира на силогистичкој форми правног расуђивања, онда се правни силогизам може схватити и приказати само као дијалектички силогизам, чије премисе нису ни истините ни нужне, већ само вероватне. Перелман наглашава да се правном расуђивању увек може дати силогистички облик (у овом, дијалектичком смислу), али да се тиме ништа не добија, осим детињастог задовољства да се покаже да се све правно расуђивање (које почива на најразличитијим аргументима) може подвести под исту форму. Тиме дијалектички закључак

(13) Гајо Петровић, *op. cit.*, стр. 209.

(14) *Op. cit.*, стр. 210.

(15) *Op. cit.*, стр. 211.

(16) *Op. cit.*, стр. 97. Тај став изричито заступа Michel Mayer, *Logique et argumentation*, Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles, 1984/85, стр. 12-16.

(17) Гајо Петровић, *op. cit.*, стр. 98.

не постаје аналитички, нужан (18). Оно што је у праву битно и што је ново, не налази се у закључку дијалектичког силогизма, већ у његовим премисама. Инсистирање на силогистичкој форми само потискује та сазнања, остављајући привид логичке утемељености и исправности. За право је битно какво је тумачење правила дато у конкретном случају — да ли је оно ново, као што је битно и то како је квалификован случај — да ли у складу с досадашњом праксом или не, и на основу којих разлога. А ова се два повезана процеса могу само вештачки раздвојити у две премисе. Новина се у праву не налази у закључку у односу на његове премисе, него, евентуално, у конкретном случају у односу на раније случајеве исте врсте тј. у односу на постојећу судску праксу, и огледа се у новом, другачијем тумачењу односно другачијој квалификацији.

Правно расуђивање је пре свега проблемско, па тек потом (и под одређеним условима) системско (19). Тек када се конкретан случај као проблем реши, може му се — дакле, само накнадно — дати силогистички облик. А правни проблем се силогизмом не може решити, већ се само већ решен, евентуално, може уврстити у систем. При томе, ни давање силогистичке форме, ни увршћивање у систем немају сами по себи никакву ни логичку, ни друштвену вредност. Никакву логичку, зато што то не може бити нужно, него само вероватно закључивање, а никакву друштвену, зато што правни поредак било да има системски било казуистички карактер може служити остваривању најразличитијих друштвених вредности.

(18) Chaim Perelman, *Logique juridique*, стр. 2-3.

(19) О овоме в. в Theodor Viehweg, *Topik und Jurisprudenz*, München, C. H. Beck-Verlag, 1974; Karl Engisch, *Sinn und Tragweise juristischer Systematik, Studium generale*, X, 1957, стр. 173. и д.; Reinhold Zippelius, *Problemjurisprudenz und Topik, Neue Juristische Wochenschrift*, 1967, стр. 2229 и д.; Uwe Diederichsen, *Topiches und systematisches Denken in der Jurisprudenz, Neue juristische Wochenschrift*, 1966, стр. 697. и д.; Michel Meyer, *Logique et argumentation*; Samuel Stojar, *System and Topoi, Rechtstheorie*, Bd. 12, 1981, Heft 4, стр. 385-393.

Jasminka Hasanbegović
Assistant at the Faculty of Law in Belgrade

ON LEGAL SYLLOGISM

Summary

Premises of a legal syllogism are not authentic because one may determine, eventually, as authentic only the wording of a norm, but not its meaning, while as far as a minor premise is concerned, it is only possible to determine partially the authenticity of the existence of facts, but not the authenticity of their significance in terms of law, namely, in terms of their evaluation. Hence, it is not possible to speak on the authenticity of a conclusion of the legal syllogism either. The premises and the conclusion of the legal syllogism are also not necessary. Due to that, a legal syllogism may be only a dialectical syllogism, namely an inference concerning the probable. Legal reasoning may acquire a syllogistic form only later on — after a legal problem, i.e. specific case, has been settled. Legal reasoning is therefore primarily a problem-solving reasoning, while legal problems are impossible to be solved by applying syllogisms. Subsequent ascribing a syllogistic form to the legal reasoning has, as such, no logical or social value at all. It may have an explicatory value, but it can not be a guarantying factor of the value of the contents of conclusions in the sphere of law.

Key words: *Logical syllogism. — Formal logic. — Dialectical syllogism.*

dr Jasminka Hasanbegović
assistant à la Faculté de droit de Belgrade

SUR LE SYLLOGISME JURIDIQUE

Résumé

Les prémisses d'un syllogisme juridique ne sont pas vraies car seule la formulation d'une norme, et non ce qu'elle signifie, peut être éventuellement établie en tant que vraie, alors qu'au sujet d'une prémisses mineure ce n'est que la véracité de l'existence des faits, et non celle de leur importance juridique, de leur qualification, qui peut être établie jusqu'à une certaine mesure. Pour ces raisons il n'est pas possible non plus de parler de la véracité de la conclusion d'un syllogisme juridique. Les prémisses et la conclusion d'un syllogisme juridique ne sont d'ailleurs même pas nécessaires. Pour cette

raison, le syllogisme juridique ne peut être qu'un syllogisme dialectique, une conclusion sur le probable. Le raisonnement juridique ne peut revêtir la forme d'un syllogisme qu'ultérieurement, lorsque le problème juridique, le cas concret, est résolu. Le raisonnement juridique est donc avant tout un raisonnement basé sur un problème donné, et les problèmes juridiques ne peuvent pas être résolus par des syllogismes. L'octroi ultérieur d'une forme syllogistique à un raisonnement juridique n'a par lui-même aucune valeur logique ni sociale. Il peut avoir une valeur explicative, mais ne peut être garant de la valeur du contenu des conclusions en droit.

Mots clés: *Syllogisme juridique. — Logique formelle. — Syllogisme dialectique.*